

MARCELO USABIAGA, BIZITZA OSOA BORROKAN

Urko Apaolaza Avila

2015eko uztailaren 23an hil zen Marcelo Usabiaga Hernanin, 98 urterekin. Frankismoari aurre egiteagatik bere haragitan jasan zituen tortura eta kartzela. Esklabo ere aritu zen langile-batailoietan. Baina ideiei tinko eutsi zien, berdin momentu zailenetan nola bizitzaren azken uneetan.

Marcelo Usabiaga Donostiako Tolosako hiribidean. Gerra ostean esklabo lanetan aritu zen errepide hori egiten, "harriz betetako bagoiak bultzatzen" (argazkia: Aitor Azurki / ARGIA).

Oroimen historikoaz hitz egitean badaude zenbait persona euren jardunagatik erreferentzia ezinbesteko izan direnak. Horieta bat zen Marcelo Usabiaga Jauregi (Ordizia, 1916-Hernani, 2015). Bere lekukotzarekin, gerran eta frankismoan bizitako esperientziak azaldu zituen han eta hemen, gertatutakoak salatu eta bidean geratutakoak ahanzturan erori ez zitezen.

Usabiaga Ordizian jaio zen, baina haurra zela Irunera joan zen bizitzera, trenbidea zela-eta langile giroa bor-bor zegoen mugako herrira. Han, oso gazte hasi zen politikan militatzen: II. Errepublika iritsi zenean Alderdi Komunistan sartu zen, eta 1934ko iraultzako testigu ere izan zen. Iraultza horren porrotaren ondorioz mugaz bestaldera ihesean zihozenak laguntzen aritu zen, atxilotu zuten arte. Poliziaren eskutik jipoia jasotzea zer zen ikasi zuen Usabiagak, eta Ondarretako harlauzen hotza ere sumatu zuen lehen aldiz, ez zen azkena izango.

Ataka horretatik justu-justu libratu zen gazte komunista, seguruenik indar armatuek asturiarrak zituztelako gehiago jo-puntuak: "Nik behin eta berriro Irungoa nintzela eta horretaz deusik ez nekiela esaten nien. Horregatik libratu nintzen", aitortu zuen *Argia* aldizkariarekin izandako elkarrizketan.

GERRA, ESKLABO BATAILOIAK ETA MAKIEN GERRILLA

1936an faxistek gobernu demokratikoaren kontra jo eta gerra lehertu zenean, Irungo borrokaldia funtsezkoa izan zen. Militar altxatuei hainbat astez eutsi zieten bertan bildutako ezkertiarrek, Donostia eta Gipuzkoa osoa berehalakoan haien eskuetan gera ez zitezen. Borrokaldi horretan buru-belarri aritu zen Marcelo Usabiaga, lagun eta senideak ondoan zituela. Baina Irun sutan kiskali zen, eta Aiako Harrietan Bernardo anaia fusilatu zioten.

42 urte geroago, jadanik Franco hilda zegoela, bera izan zen Pikoketara joaten lehenengotakoa, eta anaiaren eta beste askoren hezurak bere eskuz atera zituen lurpetik: "Ez genuen hezur bakoitza norena zen jakin nahi izan. Berreskuratu nahi genituen, duintasunez lurperatu. Besterik ez". Marceloren seme eta Bernardo fusilatuaren iloba den Miguel Usabiaga hernaniarrak "Flores de la República. Los olvidados de Pikoketa" liburua argitaratu du berrikitan, Pikoketa baserrian gertaturiko hilketak kontatuz.

Marcelo Usabiaga hainbat frontetan aritu zen gerrak iraun bitartean Rosa Luxenburgo batailoi komunistarekin. Euskal historiografian kasik mito bihurtu diren mendietan ibili zen, Kalamuan eta Intxortan, adibidez. Valentzian harrapatu zuten, errepublikar gobernu eta beste milaka lagun erbesterako bidea hartzera zihozenean. Halaxe itzuli zen jadanik ezaguna zuen Ondarretako kartzelara.

1937ko maiatzean, errepublikaren alde borrokatu ziren baina ardura politiko larriak ez zituzten presoak esklabo gisa erabiltzeko dekretua atera zuen Francok, zinismo

osoz "lana egiteko eskubidea" zutela esanez. Baita erruz lan egin ere. Usabiaga Ondarretatik gertu zegoen Anti-guako Tolosa hiribidea egiten aritu zen "harriz betetako bagoiak bultzatzen". Ez denbora askoan ordea, handik Zestoako Arroara eraman baitzuten, eta bere ikasketengatik -merkataritza irakasle zen- administrari lanetan aritu zen. Baina aukera izan orduko hanka egin zuen beste zenbait lagunekin batera.

Mugaz bestaldera igarota, makian sartu zen eta 1944an lehen euskal gerrillari taldearekin Hego Euskal Herrira igaro zen Pedro Barroso komandanteak gidaturiko misio batean. Hara nola kontatu zion Mikel Rodriguez historialariari "Maquis. La guerrilla vasca" liburuan: "Frantzian ikusi nuen azkena Ordoki izan zen, ni agurtzera joan zen txalupa gainera igotzera nindoanean, eta esan zidan: 'Uste dut hau gaizki aterako den abentura bat dela' ". Operazioa porrot izugarria izan zen, taldeko denak atxilotu zituzten, batzuk Donostian eta besteak Bilbon, eta Barroso bera fusilatu egin zuten azkenean. Usabiaga justu-justu libratu zen berriz ere heriotzatik: "Ziega barruan pelotoiaren aurrean hartu beharreko jarrera entsaiatzen aritu nintzen".

1944an makien gerrilla taldearekin poliziak atxilotu zenean argazki hau atzeman zioten Marcelo Usabiagari, bibe eta guzti, dokumentazio faltsua egiteko. Ferrolgo artxibo militarrean egon da orain arte.

MANZANASEN TORTURAK, ETA 21 URTEKO KARTZELA

Atxilotuak Meliton Manzanas inspektore beldurgarriaren eskuetan erori ziren. Usabiagak gerra aurretik ere ezagutzen zuen, herrikidea baitzen: "Gela batean sartu ninduen Manzanasek: 'Aurrera joan, kabroi alena!'; eta mehatxuka: 'Beno, zuk denak ordaindu beharko dituzu!'. Gorriak iku-

Burgosko presondegian, 1955eko Merced festan. Usabiaga lehen lerroan, ezkerretik hasita.

si nituen. Nire bizitzan pasa dudan beldur handiena gau hartan izan zen...". Torturatua izan ondoren, 20 urteko espetxe zigorra etorri zen, 21 egin zituen kartzelan, propina eta guzti.

Urte horietan guztietan hamaika kartzela ezagutu zituen. Albaceteko Chinchilla kartzela berezian izan zen, gero Carabanchelen, Alcazar de San Juanen, Cordoban eta Puerto de Santa Marian, eta azkenik Burgoseko espetxera eraman zuten. Han igaro zituen gatibu-aldiko azkeneko 14 urteak, beste 1.900 preso politikorekin batera. Kartzela barruan ezkutuko mezuak egiten "espezializatu" zen, luma zorrotz batekin letra nimiñoak inskribatzen zituen objektuetan.

HERNANIKO ORBEGOZORA LANERA

60ko hamarkadan aske geratu zenean, espetxean zela kanpotik hainbeste lagundu zion Bittori Barcena neska lagunarekin ezkondu, eta Hernanira etorri ziren bizitzera, Orbegozo altzairu fabrika handian lana aurkitu baitzuen preso ohiak. Marcelo Usabiagak gure herrian igaro du bere bizitzaren erdia.

Orbegozon pertsonal arloko arduradun izan zen, baina ez zuen egun batetik bestera lortu bere egunerokoa normalizatzea. Erregimen frankistaren errepresioa eta umiliatzea jasan behar izan zituen urte luzez. Hala, igandero Gobernu Zibilera joatea derrigortzen zuten, eta han edukitzen zuten goiz osoa polizia armatuen irain eta mesprezu artean.

Azkeneko urteetan militantzia politikoa ez zuen bazterrean utzi, Ezker Anitza/IU eta EPK-ko kidea zen, eta oroi-men historikoa berreskuratzeko ekitaldietan parte hartu izan zuen behin eta berriz. Esaterako, Ondarretako kartzelan zegoen tokian Donostiako Udalak jarritako plaka inauguratzeko unean hanzen, eta 2015eko apirilaren 14an Eibarren berak jaso zuen bandera errepublikarra. Gerran eta ondoren gertatutakoa ezagutaraztea izan zuen beti

helburu Usabiagak, baina egia ofizialak frankismoaren biktima gisa aitortu gabe hil zen. Bere erraustak Pikoiketako zuhaitz kimu baten oinean lurperatu zituzten 2015eko urriaren 18an.

MANZANASEN SALATARIAK MEHATXU EGIN ZIONEKOA

Usabiagak Hernanin izandako ETaren atentatu bati buruzko informazio argigarria eman zion duela gutxi Aitor Azurki kazetariari *Argian*. Militante komunistak, Donostiako polizia-etxera sinatzera joaten zenean, ezagun zahar bat izaten zuen beti bere ondoan iseka: Meliton Manzanas. Usabiaga jabetuta zegoen Manzanasek bere bizitzaz, eta Orbegozoko beste langile askorenaz datu morderoa zuela: "Aste osoan lantegian egiten nituen gauza asko zehatz-mehatz esaten zizkidan". Nolanahi ere, azkenean bakean utzi zuen torturatzaile ankerrak.

Handik denbora batera, Orbegozoko atezain zebilen Demetrio Lesmes langilearekin eztabaida tira-biratsua izan zuen Usabiagak, pertsonaleko tramite arrunt baten ondorioz. Orduan Lesmesek mehatxu egin zion: "Oso ondo ezagutzen zaitut, eta zure bizitza osoa dakit! Zu preso egon zara urte askoan. Egunero hitz egiten dut Manzanasekin eta egiten duzun gauza guztiez informatzen dut!". Harri eta zur geratu zen. Handik ia hamar urtera ETak Lesmes hil zuen tiroz Hernanin, lantegitik etxera zihoala, salatari izatea egotzita.

Buruan iltzatuta geratu zitzaizkion arren, Marcelo Usabiagak isilpean eduki zituen hamarkada askoan Lesmesek esandako hitzak; hasieran beldur zelako frankistak berriz ere berarekin tematuko ote ziren, ondoren ETak egindakoagatik "inork lotzerik ez nukeelako nahi".